

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

Bakalářská práce

Adéla Bílková

Motiv odpovědnosti v próze Ladislava Dvořáka

Motive of responsibility in the prose of Ladislav Dvořák

Praha 2022

Vedoucí práce: doc. Mgr. Michael Špirit, Ph.D.

Poděkování

Děkuji doc. Mgr. Michaelu Špiritovi, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem závěrečnou bakalářskou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, dne 27.7. 2022

.....

Adéla Bílková

Klíčová slova (česky)

Ladislav Dvořák, próza, Ledňáček neodlétá, Nelidský kuň, Šavle meče, povídka, odpovědnost

Klíčová slova (anglicky):

Ladislav Dvořák, prose, Ledňáček neodlétá, Nelidský kuň, Šavle meče, short story, responsibility

Abstrakt (česky)

Bakalářská práce zkoumá prozaické dílo Ladislava Dvořáka (1920-1983) s ohledem na rozměr odpovědnosti. Krátce popisuje jednotlivé povídkové soubory a jejich vyprávěcí situace dle typologie Franze Karla Stanzela. Stěžejně se práce zaměřuje na rozbor dějových situací, v nichž se odpovědnost objevuje jako motiv. Básnického díla se dotýká pouze okrajově. Na závěr komentuje i osobnost Ladislava Dvořáka a rozměr odpovědnosti v jeho životě.

Abstract (in English):

This bachelor's thesis examines the prose work of Ladislav Dvořák (1920-1983) with regard to the dimension of responsibility. It briefly describes the individual short story sets and their narrative situations according to the typology of Franz Karel Stanzel. The work focuses on the analysis of story situations in which responsibility appears as a motive. It touches the poetic work only marginally. Finally, it comments on the personality of Ladislav Dvořák and the dimension of responsibility in his life.

OBSAH

1	Úvod.....	7
2	Povídkové sbírky	8
2.1	Ledňáček neodlétá.....	8
2.2	Hlavním tématem tohoto povídkového souboru jsou vzpomínky	8
2.3	Nelidský kůň	9
2.4	Šavle meče	10
3	Odpovědnost	13
3.1	Za společnost.....	13
3.2	Za práci.....	16
3.3	Za rodinu/blízké	19
3.4	Za sebe sama	24
4	Básnická tvorba.....	28
4.1	Odpovědnost	28
5	Ladislav Dvořák.....	30
6	Závěr	34
7	Seznam literatury	35

1 Úvod

Motiv odpovědnosti je definovatelný na mnoha úrovních. František Štícha ve své lingvistické publikaci **O nepřesnosti našeho vyjadřování** pojem odpovědnosti definuje jako pojem „*velmi abstraktní, silně neostrý a vázaný na naši morálku, vůli, temperament a dobové zvyklosti*“ (Štícha 2016: 51). Etika odpovědnosti se zaměřuje hlavně na odpovědnost za druhého, za blízkého či okolí a nezáleží na tom, zda je tato odpovědnost opětována. Hans Jonas v publikaci **Princip odpovědnosti** rozlišuje legální a morální odpovědnost, „*Podmínkou odpovědnosti je moc kauzality. Jednající člověk musí odpovídat za svůj čin: je považován za odpovědného za jeho důsledky a případně za ně má ručit. To má především právní a nikoli vlastní mravní význam*“ (Jonas 1997: 142). Ve **Fenomenologické psychologii** Petr Rezek odpovědnost spojuje se „*spolehlivostí, důsledností ve vyvozování a přebírání důsledků přijaté normy*“ (Rezek 2008: 205). Odpovědně žije ten, kdo „*neponechává žádný svůj skutek náhodě, kdo se rozhoduje z jistých pevných souvislostí, takže je na něho spolehnutí*“ (tamtéž: 205), víme, co od odpovědného člověka očekávat.

Bedřich Fučík ve své studii **Outsider se směje** staví v díle Ladislava Dvořáka otázku odpovědnosti vedle otázky smyslu, kterou považuje za páteř Dvořákovy tvorby: „*(...) se vynořuje stále zřetelněji, i když snad ještě spíš instinktivně než uvědoměle, otázka po smyslu života a jeho dění; otázka, která bude z mnoha pramenů splétat pověstnou červenou nit a nadále tvořit takřikajíc páteř veškeré Dvořákovy tvorby. Otázka smyslu, otázka odpovědnosti osobní i básnické*“ (Fučík 1994: 323).

Cílem této bakalářské práce je prozkoumat rozměr odpovědnosti v próze Ladislava Dvořáka, a to konkrétně v povídkových souborech **Ledňáček neodlétá, Nelidský kůň a Šavle meče**. Zjistit v jakých situacích se tato odpovědnost objevuje, do jaké míry koresponduje s výměry odpovědnosti, jež jsem vytyčila, a co tyto situace kompozičně spojuje. Práce se dotkne i Dvořákových básnických sbírek a rozměru odpovědnosti v jeho občanském životě.

2 Povídkové sbírky

Ladislav Dvořák debutoval jako prozaik až roku 1962 v nakladatelství Lidová demokracie knihou črt **Ledňáček neodlétá**. Prozaickou sbírku **Nelidský kuň** vydává v roce 1966 u Československého spisovatele. Poslední sbírku **Šavle meče** vydalo posmrtně samizdatové nakladatelství Edice Expedice pod názvem **Šavle meče (Prózy z padesátých let)**. Na vydání se podíleli Václav Havel, Olga Havlová, Daňa Horáková, Ivan M. Havel a Jan Lopatka. Svazek shrnuje prózy ze souboru vydaného samizdatově roku 1975 **Jak skákat panáka** Edicí Kvart. (Krumphanzl 1998: 590-596)

2.1 Ledňáček neodlétá

2.2 Hlavním tématem tohoto povídkového souboru jsou vzpomínky

Hlavním tématem tohoto povídkového souboru jsou vzpomínky vypravěče – implikovaného autora na dětství a mládí. Prózy jsou zasazeny do vesnického prostředí a mapují životní události postavy Osmého, později označovaného jako Jakub. Implikovaný autor se snaží implikovaného čtenáře přesvědčit, že všechny události jsou z jeho dětství, že on je Osmý a později Jakub. Dosahuje toho například pomocí poznámky u povídky Husy do Brna: „*Podle maminčina vyprávění*“ (Dvořák 1998: 78), kde čtenáři nepřímou dokazuje, že ostatní události zažil, nebo slyšel on sám (byl svědkem nebo současníkem). Střídají se zde různé vypravěčské situace. U některých povídek se pouze objevuje perspektiva reflektora¹, která se střídá s autorským, vševědoucím vypravěčem ve 3.osobě, například v prózách **Hra na havrany**, **Na foukací harmoniku**, **Konec přátelství**, **Vánoční**, **Kolik stojí pomeranč**, **Jsi šťastna, Aničko?**. U povídky **Cyrilkův únik** je vypravěč ve světě postav, ale zároveň svědek i současník: „*Můj otec, Jakub Křížán, je jediným útočištěm Cyrilkovým*“ (tamtéž: 26). I u této prózy se však vyskytuje reflektor, zde Cyrilek: „*Sedí na pelesti [Cyrilek] v ubohých cárech z pytloviny a zdá se mu, že je přikrčen v sedle (...)*“ (tamtéž: 29). „Čistý“ vypravěč v 1. osobě se objevuje v povídkách **Hra na hospodu**, **Strýček Vondra**, **Sestra Marie**, **Lesní družka**, kde vypráví a prožívá jediná postava. Do pozadí ustupuje vševědoucí vypravěč v povídce **Brusle**, vnitřní perspektivu vidíme skrze reflektora Jakuba.

Neobvyklé slovní tvary situují povídky úžeji do oblasti západní Moravy. Nářeční výrazy se objevují v celém povídkovém souboru. Některé jsou opatřeny vysvětlivkami, některé fungují i

---

¹ Veškeré popsané vyprávěcí situace dle typologie Franze. K. Stanzela, viz Stanzel, F. K. (1998): Revidovaná verze typických vyprávěcích situací, in *Teorie vyprávění* (Praha: Odeon), s.63-99

bez toho, aby je autor „překládal“. V povídce **Hra na havrany** je lexém „krbek“ (Dvořák 1998: 13) vysvětlen pod čarou, že jde o výraz označující toulec. Časopis **Naše řeč** konkrétně toto slovo zařazuje mezi výrazy používající se na Velkomeziříčsku, a tudíž zde máme přesně určený prostor, kde se povídka odehrává (Několik slov a tvarů 1921: 145). A to i bez toho, aby to vypravěč musel explicitně sdělovat.

2.3 Nelidský kůň

Přední záložka prvního vydání sbírky z roku 1966 s odpovědným redaktorem Arnem Linkem popisuje sbírku jako prózy, jež „*si nás podmaní zejména atmosférou, trochu příznačnou a nostalgickou, ale nijak vykonstruovanou nebo vzdálenou. Je dána osudy a pocity lidí, kteří vyrůstali v okupaci a byli poznamenáni zmatkem světa poválečného*“ (Dvořák 1998: 540). Sbírkou zachycuje životy prostých lidí zápasících s „*tíhou všedních dní (...)*“ (tamtéž), nad jejichž „*osudem se klene duha, kterou vidí a na kterou mohou dosáhnout jenom oni, a v tom je jejich štěstí a jejich tragika*“ (tamtéž). Povídky jsou plné podivuhodných až absurdních příběhů propojených s kvazireálnými prvky.

Vypravěčské situace se střídají, v próze **Nelidský kůň** se vypravěč staví do světa příběhu v 1. osobě, kdy vypráví i prožívá. Naopak ve **Smrti zdivočelé kočky** a **Zaklepat na lístky** růží jde o osobu 3. a vševědoucího vypravěče. V **Zaklepat na lístky** se však navíc objevuje perspektiva reflektora: „*Najednou mu blesklo hlavou, že muž na protější posteli umírá a on že prožívá jeho smrt. Chtěl vyskočit, aby se podíval, jestli něco nepotřebuje, nebo aby zazvonil znovu na ošetřovatelku...*“ (Dvořák 1998: 159). Podobná vypravěčská situace se objevuje i v povídce **Hvězdy na dně šachty** a **Když ve městě prší**. Postava reflektora a příběh ve 3. osobě se odehrává v próze **V sobotu odpoledne**, Já vně světa je vypravěč v povídce **Taxikář, jaký se nenajde**. Od ostatních povídek se formou vymyká próza **Žraločím okem**, text začíná jako dopis: „*Milý Vladimíre, vzal jsi mě na pásek s tím svým psacím strojem, (...)*“ (Dvořák 1998: 199). Na straně 205 Já jako pisatel dopisu popisuje situaci, kdy musel na adresáta dopisu čekat a jaké výmluvy adresát využíval. Vzápětí se však mění font písma a čtenář se objevuje uprostřed dialogu, který spolu v oné situaci pisatel a adresát vedli. Najednou jako by se změnil subjekt, pro kterého je příběh vyprávěn. Postava Vladimíra onen dialog zažila, a proto je vyobrazen mimo dopis, pro oko čtenáře. Dopis je přerušen poznámkou: „*Adresát neočekávaně vejde*“ (tamtéž: 208), postava Vladimíra se stává postavou „reálnou“ a započíná rozhovor s postavou vypravěče/pisatele dopisu. Že je vypravěč i zde v 1. osobě, zjišťujeme na straně 212: „*Jo, že mi to připomínáš, 'povídám, tos mi to zase jednou zavařil s tím svým volňáskem (...)*“ (tamtéž:

212). Vypravěč je zde tedy jak pisatelem dopisu, tak osobou prožívající příběh. Je typově charakteristický identitou existenciálních oblastí.

V povídkovém souboru často nastávají situace, kdy kvazireálnost splývá s fantazií. Absurdita je dovedena až do stavu, kdy čtenář není schopen rozpoznat, zda vypravěč pouze nesní: „*Zabořil ruce po lokte do hlíny. Horní vrstva byla blátivá a lepila se mu na prsty, ale promísená s dešťovou vodou opojně, závratně voněla. Nabral si jí plná ústa a zachvěl se slastí. Cítil, že se jí nikdy nenasytí. A šťasten, přešťasten, že stihl liják v širých polích, bez jehož doušků si nedovedl svou hostinu představit, jedl a pomalu se zahrabával*“ (Dvořák 1998: 183-184), „(...) *Nejenom že květiny a věci ztratily barvu; stalo se cosi i s obrysy. (...) Tvar, silueta, kontury, všecko se rozplývá jako prášek soli ve vodě, jako kostka cukru v kávě, když je zaplaví tahle divná tma*“ (tamtéž: 159), zde reflektor v povídce **Zaklepat na lístky růží** prožívá smrt, která ale navazuje na stav snění. V próze **Nelidský kuň** je vše ještě umocněno: „(...) *Oslnivé barevné pruhy na jeho těle [koně] se chvěly a přecházely jeden do druhého. Zlatá, modrá, purpurová (...)*“ (tamtéž: 153), Bedřich Fučík tuto povídku popisuje slovy: „*Nelidskost pořád sahá až do absurdity, která ve snových chuchvalcích značkuje přítomný čas, provázený u Dvořáka menetekelovým křikem pávů a krkavců. Nejen život v dnešních vazbách nemá smysl, i smrt se zdá marná, nic nenaplnuje a jen mechanicky odstřihuje nit destrukce, která pokračuje*“ (Fučík 1994: 330).

2.4 Šavle meče

Vypravěč v **Šavle meče** příběhy nejčastěji vypráví i prožívá v 1. osobě. Vševědoucí vypravěč v osobě 3. se vyskytuje v povídkách **Opřený o dům** a **Jak hromady pobitých ptáků**, vypravěč v 1. osobě se zde objevuje až na závěr v rámcovém příběhu. V **Opřený o dům** rámcový příběh obsahuje informaci, že příběh má více verzí: „*A takto pojištěn (můj informátor říkal posichrován), začal prý obesílat (...)* Dost možná že k vám se donesla úplně jiná podání, já jsem ale slyšel jen tahle“ (Dvořák 1998: 261), kromě toho, že zde vypravěč působí v 1. osobě a podporuje informaci o osobě, která mu příběh vyličila u implikovaného čtenáře pocit „opravdovosti“, v této části ke čtenáři navíc přímo promlouvá. Ví, že tuto povídku někdo čte a zasazuje tak čtenáře do příběhu. U prózy **Jak hromady pobitých ptáků** se vševědoucí vypravěč staví do pozice, která je jakoby vně příběhu, ale zároveň komunikuje se čtenářem pokládáním otázek již během vyprávění: „*Co si s tím měl počít?*“ (Dvořák 1998: 276), „*Musel?*“ (tamtéž), či přímým oslovením: „*Dovedete si představit, jak to se mnou šklublo*“ (tamtéž: 284), „*Protože věřte mi, (...)*“ (tamtéž). Do světa líčeného příběhu „vejde“ až na straně

283, kde přiznává svoji známost s postavou Doktora Dochtora a obsazuje se tak jako postava příběhu: „*Naposledy jsem se s ním setkal v Rudém Letovu, (...)*“ (Dvořák 1998: 283), „*(...), jak mi důvěrně sdělil, (...)*“ (tamtéž: 283). V rámci Post scriptu vypravěč líčí, jak celý příběh vznikl. Snaží se tím navodit dojem opravdovosti, zasazení do reálného světa. Tato tendence se objevuje již ve větě: „*Každé jedno z těch Doktorových působišť by vydalo ne na další povídku, ale na celý román*“ (tamtéž).

„*Vypravěče jednotlivých povídek nepojí jen identita existenciálních oblastí s postavami, ale i identita vypravěčových Já v rámci celého souboru*“ (Fučíková 2017: 25). V souboru **Šavle meče** vzniká jednotné Já, které je vytvořeno spojením biografických informací. Ty jsou identifikovatelné s událostmi skutečného autora mimo kontext vyprávění. Například v povídce **Něco jsem zmeškal** se vypravěč staví do pozice autora povídky **Vlci**: „*Četla jsem ve Světozoru, píše paní učitelka, vaši povídku Vlci*“ (Dvořák 1998: 263), v prózách **Vždycky to byla nějaká písnička** a **Lékaři gaučů** je tematizováno vyloučení vypravěče z filozofické fakulty během prověrek, ve **Vždycky to byla nějaká písnička** je navíc i vzpomínka na okamžik, kdy vypravěč zpíval „*Čtyři páry bílých koní, Timošenko Němce honí*“ během okupace německými vojsky, jež se shoduje s životními událostmi skutečného autora. Což vede čtenáře „*v reflexi jeho tvorby k vystupňování kvaziautobiografičnosti, která je typická pro vyprávěcí situaci v 1. osobě, až ke skutečné autobiografičnosti a ztotožňování vypravěče s autorem*“ (Fučíková 2017: 25). Implikovaný autor tak touto stylizací dosahuje dojmu reálnosti, ke které tíhne již v povídkovém souboru **Ledňáček neodlétá**.

Oddělit vyprávěcí Já od prožívajícího Já lze v povídce **Podnájem v Malém Berlíně**, kdy je příběh stylizován jako vzpomínka, „*kde vyprávějící Já s odstupem komentuje myšlenky a činy svého Já prožívajícího*“ (Fučíková 2017: 26). V povídce **Vždycky to byla nějaká písnička** jde o vnitřní monolog a fiktivní dialog prožívajícího Já s Post skriptem vyprávěcího Já. (Fučíková 2017: 26)

Jazyk v **Šavle meče** je zajímavý vytvářením jazykového humoru pomocí metafor a frází. Díky jejich neustálému opakování v aktualizovaném kontextu vytváří absurdní situace (tamtéž: 42). Například v próze **Chronos a kairos** vyvolává vypravěč komický efekt vypůjčením slova „zázrak“ a jeho využitím v komické rovině: „*Až do téhle chvíle jsem byl očitým svědkem nejméně půl tuctu zázraků. Jen zázrakem jsme se nenavezli do žebříňáku, jen zázrakem jsme se nerozpleskli o sajtnu nákladáku s vlečňákem a vzápětí se jen zázrakem podařilo nějakému traktoristovi vyváznout životem, ale jen tak, že v poslední chvíli strhl své vozidlo do příkopu*“

(Dvořák 1998: 270). V kontrastu s duchovním tématem v povídce vzniká využitím slova „zázrak“ vypravěčem v těchto neduchovních situacích komická situace.

3 Odpovědnost

3.1 Za společnost

Soubor povídek **Ledňáček neodlétá** odvozuje název z první prózy, **Předmluva o ledňáčkově**. Celou povídkou se nese aspekt odpovědnosti, který ale není explicitně pojmenován a představuje zde stěžejní metaforu. Vypravěč popisuje pohnutky ledňáčka neodlétnout, jež se promítají do vlastní odpovědnosti mluvčího neopustit zemi: „*Jistě by dovedl vzlétnout [ledňáček] a zmizet v nedohlednu modré oblohy, ale nechce. Sám ne! (...) Sám nikdy! Má příliš rád tuto řeku, stromy a chalupy po obou jejích březích, pasáčky u ohňů, dřevorubce na pasece*“ (Dvořák 1998: 7). Pocity, které vypravěč přisuzuje ledňáčkově, se shodují s jeho vlastními. „*Jen kdybych někdy mohl létat, nedělal bych to jinak než ledňáček*“ (tamtéž). Dravci dle vypravěče/ledňáčka nežijí/nelétají správně. Pokud nenesou onu odpovědnost/tíhu země, nemohou si svůj život/let nikdy užít a pochopit. Létání zde lze chápat jako metaforu žití či úzeji odchodu ze země kvůli politickému režimu a nesvobodě. Vypravěč nemůže opustit svou zemi, stejně jako ledňáček nemůže opustit svou půdu a přírodu. Nemůže odletět od své země výš, a tak se osvobodit, protože pak by to pro něj nebyla svoboda, ale zbabělost. Život dravců je brán jako „méněcenný“, bez odpovědnosti za společnost: „*A vy, vraťte se k zemi, slétněte dolů! Tak se nevzlétá! Sneste se níž a zkuste to znovu! Špatně jste vzlétli! To není vzlétnutí, ale pád do propasti vesmíru. Nevznesli jste se, ale zřítli. Nechali jste tíživé tíživým, sami jste vzlétli, sami. Tak se nevzlétá! Nevzali jste nic z tíhy země na svá křídla, jen jste země pro sebe užili, jen jste se od ní odstrčili a vyskočili kousíček nad ni. A tomu říkáte vzlétnutí?*“ (tamtéž: 8). V textu **Kacířské eseje o filosofii dějin** se Jan Patočka zabývá postavením člověka ve světě a jeho naplňováním odpovědnosti, i on zde naráží na život zmiňovaných „dravců“: „*Je úpadkový takový život, kterému uniká sám vnitřní nerv jeho fungování, který je porušen ve svém nejvlastnějším jádře, takže domnívaje se, že je plným životem, ve skutečnosti se každým svým krokem a činem vyprazdňuje a mrzačí*“ (Patočka 2002: 99).

Ledňáček navíc nabývá symbolu, jenž se objevuje v povídkách **Lesní družka** a **Brusle**, ve kterých jako téma či motiv figuruje odpovědnost či svědomí.

Odpovědnost za své okolí/společnost pociťuje také postava vypravěče v 1. osobě v souboru **Šavle meče** v povídce **Vždycky to byla nějaká písnička**. Mluvčí, který stojí jako hlavní postava vyprávění je nucen v nově nastoleném komunistickém režimu podrobit se politickým prověrkám na vysoké škole. V této situaci se střetává odpovědnost „vůči“ vlastnímu svědomí a zároveň „za“ okolí. Vypravěč by nedokázal, třeba i jen pasivně, podílet se na útlaku vytvářeném

režimem a zodpovídat se pak svému vlastnímu svědomí. „*Dekret nedekret, já budu prověrky ignorovat. Do smrti. Prověřovat mé vědomosti má právo jen můj učitel, můj profesor, a nikdo jiný*“ (Dvořák 1998: 292). Mluvčí ve svých představách debatuje s otcem, k němuž vzhlíží a bere ho vzhledem k pocitu odpovědnosti jako vzor: „*Byla to písnička hodná muže, který má rozum i srdce a který jedno ani druhé nikdy a za žádných okolností nezapře a nezradí, ač srdce a rozum, jak všichni dobře víme, je spřežení jankovitě, jeden z nich ustavičně táhne čehy a druhý hot a bez ustání se dostávají do křížku*“ (tamtéž: 296). Dle Petra Rezka je naplňování vzorů prvotní situací, kdy se zodpovídáme, jde o zodpovídání před vzorem, ke kterému vzhlížíme (Rezek 2008: 207). Pokud jde o zodpovídání se otcí, je to to nejpřirozenější přijetí zodpovědnosti vůbec. Život totiž začíná pohybem přijetí a k němu zároveň patří identifikování se s tím, kdo nás přijímá. Ztotožňujeme se s ním (Rezek 2008: 208). Součástí tohoto přijetí vzoru je však i odpoutání se od něho: „*Žák učiní náhle něco nepředloženého, jakýsi kotrmelec, který neznamena pouze výměnu jednoho vzoru za druhý, ale upozornění, že se objevuje nový druh odpovědnosti. Odpovědnost tu pak již neznamena vnější spolehlivost, souhlas se vzorem*“ (Rezek 2008: 208).

V povídce **Čoromoro** hlavní postava Privát, která zároveň vypráví i prožívá, vzpomíná na protektorát a na první vyloučení ze školy za zpěv lidové písně „Čtyři páry bílých koní“. Vypravěč zpětně lituje, že rovnou nahlas neřekl, co si o celém protektorátu myslí, že „neposlal do háje“ ostatní spolužáky, kteří ze strachu či lhostejnosti jen přihlíželi jeho vyloučení. S tím nesouhlasí jeho partner v dialogu, postava Doktora Dochtora. Aktivuje Privátův cit pro odpovědnost a upozorní ho na to, že odpovědnost nemůže nikomu vnutit či přisuzovat: „*Majzla, Privát, majzla! Sám sobě si nakládej na hrb, co uneseš, na co se cejtíš, ale druhému nepřikládej k jeho vlastnímu břemeni ani vlas*“ (Dvořák 1998: 376). Nikdo nemůže totiž vědět, jak moc těžké vlastní břemeno jiný jedinec má, a proto musí myslet jen na zodpovědnost vlastní. V téže povídce je tematizována i odpovědnost za společnost: „*(...) člověk sám nic neudělá, že sám nevyřkne ani opravdové slovo, nepromluví-li v souladu s dechem a duchem svých rodových, kmenových, krajových, prostě svých lidí, jejichž je jakýmsi nevyhlášeným, spíš tajným, a o to opravdovějším vyslancem*“ (tamtéž: 381). Odpovědnost je věc, které se nedá zbavit, když ji jednou máme, je s námi všude. Tuto myšlenku formuloval Václav Havel ve své eseji **Moc bezmocných**, v textu se mimo jiné zabývá právě možností člověka vybrat si žít „život v pravdě“, vymanit se z všudypřítomného „života ve lži“ a pochopit tak onu odpovědnost za společnost: „*Patočka říkával, že na odpovědnosti je nejzajímavější to, že ji s sebou nosíme všude. To znamená, že ji máme a musíme přijmout a pochopit tady a teď, v tomto místě prostoru*

a času, na něž nás Pánbůh postavil, a nemůžeme se z ní vylhat jakýmkoliv přesunem jinam, ať už do indického kláštera, nebo do ‚paralelní polis‘“ (Havel 1978: 44).

Naopak nezodpovědnost za okolí a společnost je vyobrazena v povídce **Strýček Vondra**. Obyvatelé vesnice, ze které hlavní postava-Jakub pochází, pomlouvají strýčka Vondru a vymýšlejí si různé teorie z jakého důvodu se během svých toulek po okolí vyhýbá své rodné světnici ve Vydří: „(...) *A stojí tam [ve Vydří] přece jeho rodný dům a na domě hospodaří jeho rodný bratr. A to je právě ono. Proč se nevrátil [Vondra] o pouhý rok dříve z Ruska? Mohl teď na rodném domě hospodařit on, ale omeškal se o rok. Tak se o něm povídalo, ba ještě hůř, mnohem hůř se o něm po vsích povídalo“ (Dvořák 1998: 47). Jakub je ještě dítě a uvěří tomu, co si povídají dospělí. Jednoho dne se strýček Vondra vydá na pouť do Vydří a vezme s sebou i Jakuba. Ten již ovlivněn „povídáčkami“ celý den nemyslí na nic jiného, než co bude Vondra chtít se svou rodnou vsí udělat. Hlavní postava cítí zodpovědnost za strýčka jako za svou rodinu, a tudíž se postaví na jeho stranu a rozhodně se udělat cokoliv bude strýček chtít. A to i přes to, že kvůli pomluvám má strýčka za zločince. Veškeré události toho dne přesvědčí Jakuba, že závěr výletu spěje k zapálení Vondrovi rodné chalupy: „*Nabil jsem ji [pistoli] a přiložil chladnokrevně k otýpce. Pro strýčka to udělám, děj se co děj, natrápili se ho už dost“ (tamtéž: 51). Když však chalupa nechytne, Jakub si to zazlívá, cítí se zodpovědný za to, že nesplnil úkol, který si myslel, že mu strýček přidělil: „*Nechytila – všechno jsem zkazil, vykřikl jsem“ (tamtéž: 51). Vondra konečně pochopil zvláštní chování Jakuba, a taky kdo je opravdu zodpovědný za všechno, co se ten den v hlavě malého chlapce událo: „*Nic jsi nezkazil, ty za nic nemůžeš, řekl strýček, to ti velcí, ti dospělí nám pokazili všechno“ (tamtéž). Jakub s obrovskou odpovědností za zločin, který si myslel, že musí spáchat, ztratil i část své nevinnosti a dětství. Hybatelem veškerých událostí této prózy je nezodpovědnost obyvatel vesnic za své okolí a lhostejnost k důsledkům svého chování.****

Volání po odpovědnosti se uplatňuje v povídce **Podnájem v Malém Berlíně**. „Chlapík“ vyslyšající hlavní postavu z pozice „společnosti“/komunistického režimu chce u vyslychaného probudit odpovědnost za republiku/národ: „*Považte, syn českého vlastence, člověk, kterému Němci popravili v době komunistického odboje otce, se zničehonic sebere a uteče zrovna k nim! Záhada! Problém!“ (tamtéž: 361). Toto volání po odpovědnosti za národ je ale falešné, neboť vypravěč přesně ví, jak se právě ona odpovědnost projevuje: „*Kristepane, jakýpak problém, jaká záhada, říkal jsem si. Musíš přece vědět stejně dobře jako já, že otec mého přítele položil život za republiku v době, kdy byli Hitler se Stalinem jedna ruka a kdy po komunistickém odboji nebylo v Čechách ani vidu ani slechu. Navíc ho položil za republiku**

mnohostrannou, a jestliže vy jste si z ní zámánili udělat, jak se to právě teď v únoru stalo, republiku jednostrannou, je nabíledni, že to nebude zejména synům těchto českých vlastenců po chuti“ (Dvořák 1998: 361).

Odpovědnost za společnost se v každé ze zmiňovaných povídek vyskytuje společně se zodpovědností za sebe sama/své svědomí. Protagonista povídky cítí odpovědnost za společnost/své okolí, jeho cílem je, aby tento objekt směřoval správným směrem, zároveň však činí věci tak, aby nezklamal své vlastní svědomí. V povídce **Strýček Vondra** je představeno, jak se celý mechanismus odpovědnosti rozpadne, pokud subjekt onu odpovědnost necítí. Zde se jedná o obyvatele vesnic, ti necítí odpovědnost za své okolí, šíří nepravdivé pomlavy o Vondrovi, a tím naruší rovnováhu odpovědnosti Jakuba. Kvůli jejich nezodpovědnosti si Jakub myslí, že jeho vlastní strýček je schopen zločinu. Odpovědnost za rodinu (tedy za strýčka Vondru), kterou protagonista pociťuje, se neslučuje s jeho vlastní odpovědností za sebe sama/své svědomí. Nakonec se přinutí vykonat nemorální čin (zapálit chalupu), a tak potlačit svoji odpovědnost za sebe na úkor naplnění své odpovědnosti za rodinu. Zajímavým spojujícím prvkem próz je výskyt postavy, která představuje pro protagonistu vzor odpovědnosti. Jsou to postavy otce a Doktora Dochtora. V povídce **Strýček Vondra** tato pozice není tak jednoznačná, ale nejspíše ji obsazuje titulní postava, která svým „špatným“ vlivem přivádí Jakuba do situace, kdy se vzdává odpovědnosti za sebe sama. V **Předmluvě o ledňáčkovi** se jedná o samotného ledňáčka, ke kterému vypravěč vzhlíží, a nakonec se s ním ztotožňuje.

3.2 Za práci

V povídkovém souboru **Ledňáček neodlétá** se odpovědnost často vyskytuje v situaci spojené s vykonáváním práce. Člověk zde cítí zodpovědnost za svoji půdu, úrodu, či práci, kterou má vykonat. Hned v první povídce **Hra na havrany** je popisován postup při pálení rostlin na poli, tento postup je spojen s odpovědností za ono pole: *„Pálily se potom zároveň s pýřem a ostatním plevelem, aby se na poli nerozbujely“* (Dvořák 1998:14). Vypravěč má informaci o tom, proč se dodržuje tento postup při pálení bodláků a sděluje ho čtenáři, odpovědnost je tu brána jako samozřejmost. V povídce **Na foukací harmoniku** je vyobrazena situace, kdy se postava opírá o plaňku. Pro vypravěče je zde znovu důležité poukázat na důvod vztyčení plaňky a upozornit tak na onu zodpovědnost za půdu: *„(...) opře se zády o plaňku podél cesty, která měla chránit bramborová políčka a vyprahlé paloučky před tlamami krav“* (Dvořák 1998: 20). Odpovědnost za úrodu pociťuje i Strýček Vondra v povídce **Strýček Vondra**: *„A přišla doba vybírání brambor a Vondra se uvolil zase jednou zůstat déle“* (tamtéž:

46), i přes to, že se nejedná o úrodu jeho. Nakonec ale na pole nejde, neboť dostane za úkol vyhloubit jámu, do které se brambory dají.

V povídce **Hra na havrany** je dále popsána situace, kdy nejmladší sourozenec Devátý přebírá po svém bratrovi Osmém zodpovědnost za hejno hus. Odpovědnost za práci je tedy u dětí rozvíjena již od nejútlejšího věku. Zároveň se ve své pozici posouvá i Osmý, který přebírá dvě řetízkové ohlávky a bič, získává tedy jakousi „vyšší“ odpovědnost. Mezi sourozenci kvůli hierarchii pozic odpovědnosti panuje rivalita, v povídce **Vánoční** Devátý zablízí Osmému, že mu nepomáhá během plnění zadaného úkolu od rodičů, cítí za tuto zadanou práci odpovědnost: „*Nemám kdy vyhlížet z okna jako ty, ‘ řekl Devátý, ‘ a ty mně máš taky pomáhat, víš, co říkala maminka, neuvidíš večer zlaté prasátko. ‘ (...)* *‘Kdybys mi raději pomohl rovnat dříví, ‘ povzdechl si Devátý. ‘Uvidíš, že se na nás tatínek s maminkou rozhněvají a nebudeme mít stromeček‘“ (Dvořák 1998: 39). Na konci povídky, kdy se vrací otec domů, pocítí odpovědnost za práci, či strach z trestu, i Osmý: „*Osmý honem skočil k plotně a přidával do polouhaslého ohně polena“ (tamtéž: 42). I v **Na foukací harmoniku** má postava odpovědnost za práci, o které ví, ale nemůže jí naplnit „(...) protože jeho povinností bylo napást své dvě krávy a ten úkol byl nad jeho síly“ (tamtéž: 21). Že odpovědnost za práci bere vážně, je patrné, neboť je následovně explicitně řečeno, že pasáček pocítuje starosti z nenaplnění své práce.**

Stud za špatně odvedenou práci nacházíme i u otce Ryčky, který kvůli nařknutí z krádeže hus sedláka málem skončil ve vězení. Nakonec sedlák husy našel a pasák hus si ty své mohl odvést. Nedostal ale krásné husy, s kterými přišel, ale nehezké husy sedláka. Práci tedy cizím zapříčiněním nedokázal splnit, a přesto za to cítí odpovědnost: „*Máme všechny husy? ‘ ‘ odvážila se bojácně dotknout té věci, když se otec vrátil do místnosti. ‘Jo, ‘ řekl husák krátce. Rozuměla. O tom se nebude nikde mluvit‘“ (Dvořák 1998: 83). Tato starost/stud se může vyskytovat i proto, že vypravěč, ví, že okolí od něj naplnění této práce očekává. Setkáváme se s tím například v povídce **Cyrilkův únik**, postava Cyrilka, která se vyznačuje tím, že je mentálně zaostalá, zde tuto odpovědnost neumí naplnit, a většina obyvatel vesničky se na něj kvůli tomu zlobí. Hlavně sedlák Matěj Nedoma, který si myslí, že kvůli Cyrilkovu špatnému pasení má teď jeho jalůvka problémy: „*Cyrdo, jak paseš ty krávy? ‘ Na čele Matěje Nedomy vystupuje modrá žíla. Cyrilek má hlavu bojácně skloněnou (...)*“ (tamtéž: 27). Když poté sedlák hubuje Cyrilkovi a nahání ho po statku, Cyrilek ze strachu vyleze na žebřík, který ale Nedoma strhne. Cyrilek se zachytí trámu na kůlně, po chvíli se však musí pustit a ohrozit tak svůj život. Což hospodář nebere jako svoji starost: „*Není mu po chuti tento udýchaný strach o takového nepodařence [Cyrilka]‘“ (tamtéž: 28). Zde je pro něj právě ona odpovědnost za špatně odvedenou práci důležitější než**

odpovědnost za samotný lidský život Cyrilka, odpovědnost za práci převyšuje odpovědnost za blízkého. Vypravěč k sedlákovu smýšlení zaujímá jasný postoj: „*Člověk je člověk, byť by si sebevíce připomínal němou tvář, a zvíře je jenom zvíře*“ (tamtéž). Postava Jakuba Křížána, otce vypravěče, má nápadně stejný názor na situaci jako sám vypravěč, můžeme zde vidět vypravěčovo přejímání názorů od otce jako od svého vzoru. Jakub cítí za Cyrilka odpovědnost po celou dobu vyprávění. A právě on se jako jediný chystá Cyrilka před pádem zachránit: „*Kovář, který mu honem přistavoval žebřík, musel s ním rychle uhnout, aby si oň padající Cyrilek nepřerazil vaz*“ (tamtéž). Postava kováře je v celém příběhu morálně nejvýše, jeho vztah k Cyrilkovi je plný odpovědnosti za něj. Na lidský život je nahlíženo druhotně i v próze **Archetypy** z povídkového souboru **Šavle meče**, což je možné prezentovat na ukázce ve které „bezpečák“ vysvětluje, jak obsluhovat nový stroj. Při výčtu možných úhon jmenuje nejprve ztráty na strojích a až poté ty na životech: „*samovznícení, zapříčiněného jiskrami z křemíku, kterýžto je součástí elektronových odliktů, nedošlo k politováníhodným ztrátám na nástrojích, strojích i na ostatním zařízení, jakož i na lidských životech*“ (Dvořák 1998: 342).

Odpovědnost za práci se v prózách vyskytuje nejčastěji jako vedlejší motiv, který doprovází odpovědnost za rodinu/člověka/sama sebe, jež je pro vypravěče „důležitější“. Například v již zmíněné povídce **Cyrilkův únik** nebo povídce **Sestra Marie**. Zde se objevují dvě vrstvy příběhu, v té první se vypravěč Jakub, vyskytující se v identické existenciální oblasti jako ostatní postavy, zabývá výběrem budoucího povolání. Láká ho být kovářem, jako je jeho otec. Cítí z něj onu odpovědnost za dobře odvedenou práci: „*Střelhitě se otočí [otec], a jako by se ulekl, že se mu ve výhni pálí kov, vytáhne z ohně kus doběla rozžhaveného železa, a už do něho mlátí na kovadle jako smyslů zbavený*“ (Dvořák 1998: 56). Podobně když uvažuje o práci pekaře, pociťuje odpovědnost sám: „*Není to jen tak, ‘rozvažoval jsem, ‘Je to na celý život’*“ (tamtéž: 59). Ve druhé vrstvě jde o onu morálnější odpovědnost, odpovědnost za rodinu, konkrétně zde za sestru Marii, která umírá. V kontrastu s touto odpovědností je ona odpovědnost za práci nedůležitá: „*Nezajímalo ji pranic [matku], jak jsme pořídili u pekaře. Ptala se jen po doktorovi. Vyrozuměl jsem z toho, že Marii je zle. Běžel jsem rovnou k ní*“ (Dvořák 1998: 61). I přes to jsou patrné snahy hlavní postavy tyto odpovědnosti marně skloubit, a to když Marie umírá a Jakub volá: „*Mařenko, ‘volal jsem, ‘nebudu pekařem ve městě, slyšíš, nebudu pekařem*“ (tamtéž). Na závěr odpovědnost za sestru vystřídá prázdnota a hledání smyslu života, odpovědnost sama za sebe: „*Ale co bude se mnou, který jsem tu zůstal po tobě, po tom všem, jako udupané, zakrvácené válečné pole?*“ (Dvořák 1998: 63).

Naopak v **Lesní družce** je pro hlavní postavu odpovědnost za práci hybatelem pro to, aby si uvědomila absenci své odpovědnosti za rodinu: „*Nemá tu kdo pomáhat na maminku plachtu,*“ „*řekl vyčítavě. „Já vím, proto jsem právě přišel“*“ (tamtéž: 70). Postava Osmého již dlouho neviděla svoji matku a vzpomíná na doby, kdy v chalupě na stole ležival vzkaz, aby po škole přišel vypomoci na paseku. Najednou opravdu ono psaní leží na sáčku od cukru, a Osmému dojde, jak moc svou matku zanedbával. Celou cestu na paseku ho doprovází ledňáček, symbol odpovědnosti, kterého neviděl „*celou věčnost*“ (tamtéž). Matku nakonec však nenajde na oné pasece, ale velice nemocnou v posteli. V posledním dialogu mezi Osmým a matkou kontrastují ony dvě odpovědnosti, za práci a rodinu: „*Napsala jste mi, abych tam přišel na černice a abych...*“ „*Bála jsem se, že bych se tě jinak nedočkala, chlapče*“ (Dvořák 1998: 72). Matka věděla, že odpovědnost za práci Osmý nedokáže odmítnout, na rozdíl od odpovědnosti za rodinu. Poslání vzkazu pro ni tedy byla jediná možnost, jak k sobě syna přivolat.

Jako jakousi jistotu cítí odpovědnost za práci také hlavní postava v povídce **Vincenc Pól cestovatel**. Povídka popisuje nesnáze hlavní postavy (Jakuba) zapříčiněné přítelem Vinckem, který lhal o své cestě do ciziny. Jakub se později musí potýkat i s pocitem viny, vesničané totiž zjišťují, že Vincek nakonec přece jen utekl, a Jakuba vidí jako „spolupachatele“. Po těžkém rozhodování se Jakub rozhodne Vincka v cizině najít a přivést ho zpět. Když se vrací konečně domů, objevuje na zápraží svého domova postavu strýce Vondry, která symbolizuje hrdinovo dětství. Uchlácholí ho slovy: „*Co nevidět bude jaro,*“ *řekl, „musíme se připravit na pole.‘ To byla ta nejkrásnější slova na světě, jakých jsem si na uvítanou mohl přát“* (Dvořák 1998: 120)

Odpovědnost za práci se v povídkách vyskytuje nejčastěji jako pocit jistoty. Většinou jde o vedlejší motiv, pokud odpovědnost není naplněna je očekáván trest za toto nesplnění. Ať v podobě odmítnutí společnosti, zklamání rodiny či nevyplacení mzdy. Morálně je pro vypravěče odpovědnost za práci na pomyslném žebříčku odpovědností nejnižší. Odpovědnosti za sebe sama, společnost či blízké by vždy měli u protagonistů „vítězit“, pokud se tak nestane a z odpovědnosti za práci se stává hlavní hybatel, má to většinou fatální následky. Například v povídce **Cyrilkův únik a Lesní družka**, kde odpovědnost za práci zastiňuje odpovědnost za blízké a rodinu.

3.3 Za rodinu/blízké

V povídkovém souboru **Ledňáček neodlétá** se setkáváme s další situací, ve které postavy pocítují nutnost zajímat se o „správné“ směřování událostí. Objektem těchto snah jsou tentokrát

členové rodiny nebo blízké osoby protagonistů. Jak jsem již /zmiňovala výše, tato odpovědnost za rodinu/ blízké se vyskytuje často v blízkosti odpovědnosti za práci. Jedna vyvolává druhou či se proplétají.

V próze **Boty z bláta** jdou bratři Osmý a Devátý na pouť. Cestou se dohadují a pošťuchují, dojdou k lávce, kterou musí přejít. Osmý ale kvůli své unáhlenosti přijde o jednu botu. Cesta na pouť je ještě daleká a Osmý se obětuje: „*Viš co?*“ řekl. *„Běž sám, počkám tu na tebe!*“ (Dvořák 1998: 25). Devátý ale pocítí onu odpovědnost za svého bratra a nápad odmítne: „*Devátý se nerozhodně zastavil, přešlapoval chvíli na jednom místě, pak se posadil do trávy vedle bratra. „A já taky nepůjdu, aspoň ušetříme.(...)“*“ (tamtéž). Naopak odpovědnost za Devátého cítí Osmý v povídce **Vánoční**. Během vyhlížení rodičů s vánočním stromkem začíná být z pohledu Osmého Devátý unavený, což Osmého znepokojí: „*A to ustavičné zvedání a poklesávání jeho hlavy znepokojilo Osmého. „Padá ti hlava, už napůl spíš,*“ řekl, *„natáhni se radši na lavici a zdrímni si! Bojím se, že spadneš“*“ (tamtéž: 41). Rozuzlením této povídky, kdy oba bratři nevědí, zda stromeček mít budou nebo nebudou, je opět odpovědnost za rodinu. Rodiče stromeček nepřinesou a otec se k tomu ani dle vlastních slov nechystal, protože si myslel, že už jsou na něj jeho dva synové velcí. Oba ale nakonec dostanou od staršího bratra ozdoby na stromeček, díky čemuž otec pochopí, že by stromeček ještě mít měli. A roli zde hraje opět odpovědnost staršího bratra za rodinu: „*Váš nejstarší syn vzkazuje všechny pozdravovat a vinšuje vám všem vespolek šťastné svátky a tady posílá chlapcům něco na stromeček*“ (Dvořák 1998: 43). Hans Jonas rozvíjí ve svém díle tezi, zda odpovědnost „v přísném slova smyslu“ může existovat u osob, které jsou si (v dané situaci) naprosto rovni (Jonas 1997: 146). Například u bratrů nastupuje pocit odpovědnosti, pokud se jeden z nich ocitne v situaci, kdy potřebuje zvláštní pomoc, či je v nouzi (tamtéž: 147). Což dokazují i prózy Ladislava Dvořáka, kde odpovědnost mezi bratry vyvolávají právě situace, kdy jeden ze sourozenců má pocit, že jeho postavení je „lepší“ než aktuální postavení druhého. Tuto odpovědnost Jonas popisuje jako „horizontální“. Oproti odpovědnosti „vertikální“ (rodičů za děti) je mnohem slabší. „Vertikální“ odpovědnost se totiž týká všeho, co na dětech vyžaduje péči a vyskytuje se neustále (tamtéž). Odpovědnost za své vlastní děti je nejpatrnější v povídce **Křik racků** z povídkového souboru **Nelidský kuň**: „*Šla sama. Děti zůstaly doma taky samotné. Alespoň muži v bílých pláštích nesbírají z ulice žádné její dítě. Ale mohl by to být manžel, blýsklo jí hlavou. Strach o manžela se nemohl ani zdaleka rovnat úzkosti o děti*“ (Dvořák 1998: 160). Tuto odpovědnost nese matka, zmínka o rozdílu mezi strachem o děti a o muže je významná, neboť díky ní vidíme v této povídce kontrast mezi smýšlením matky a otce dětí. Během setkání

s manželem směřuje její první dotaz k dětem, zda je uložil. Otec ale jen „*Zabručel cosi do tmy před sebou a na souhlas přikývl*“ (tamtéž: 161). Kontrast mezi jejich odpovědnostmi za děti se stupňuje, když jako čtenáři postupně zjišťujeme, že pokaždé, když byla žena těhotná, její manžel se snažil, aby potratila. Na tyto příhody žena vzpomíná během jízdy na motorce, její manžel řídí až nebezpečně rychle a ona má strach o další dítě ve svém břiše. Vzpomínky nám jsou zprostředkovány skrze vnitřní monolog, který se tu střídá s vyprávěním v er-formě. Matka v próze působí jako postava reflektora, vnímáme příběh jejíma očima a máme možnost nahlédnout do jejího vnitřního rozpoložení. S touto vyprávěcí situací se střídá vypravěč v er-formě s vnější perspektivou k příběhu. Hlas vypravěče je v celé povídce mnohem „hlasitější“ než hlas reflektora.

Pokud někdo nese odpovědnost „za“ někoho, má i možnost chovat se nezodpovědně. Jonas uvádí příklad právě řidiče, který převáží někoho jiného než sebe. Myslí si, že pokud řidič převáží jen sebe, jedná se o hazardujícího lehkomyšlného řidiče, pokud ale převáží někoho dalšího, chová se nezodpovědně (Jonas 1997: 145). Lze však namítnout, že i lehkovážný řidič převážející sám sebe je odpovědný za ostatní řidiče, které míjí, a tak ohrožuje i jejich životy, řidič vozidla tak nabývá odpovědnosti za okolí jen tím, že usedne za volant. Nezodpovědnost je ale o to vyšší, pokud ještě k tomu veze někoho jiného. Přebírá za své pasažéry časově omezenou odpovědnost, a pokud bude v této chvíli jednat bezmyšlenkovitě, stává se viníkem, i pokud všechno dopadne dobře (tamtéž). Nezodpovědnost rodiče za dítě spočívá jen v nevědomosti, či nechuti (viz nezáměr otce v **Křik racků** o ukládání dětí) (tamtéž: 147). Tím spíše je nezodpovědnost vystupňována aktivním ohrožováním dětí, na které v povídce matka vzpomíná a které otec činí například i rychlou jízdou na motorce.

Odpovědnost za blízké je založena na stejném principu odpovědnosti „za“ někoho, jako u odpovědnosti za příbuzné. Na rozdíl od té za rodinu si však své blízké vybíráme a onu odpovědnost získáváme, odpovědnost za rodinu by naopak měla být již vrozená (především u rodičů za dítě). Tato odpovědnost „za *blaho druhých nejen ‚vylučuje‘ dané záměry činů podle jejich morální přípustnosti, nýbrž zavazuje k činům, které nejsou zamýšleny k žádnému jinému účelu*“ (Jonas 1997: 144). Odpovědnost za blízké je nejhmotatelnější v povídkách **Konec přátelství**, **Vincenc Pól cestovatel** a **Lavice je zelená** z povídkového souboru **Ledňáček neodlétá**. V **Konci přátelství** má Osmý za úkol vyřídit matce svého kamaráda, že u nich doma zůstal její opilý manžel. Když ale ke kamarádovi Jankovi dorazí jeho matka ještě není doma. Osmý zjišťuje, že nezvládne Jankovi zprávu o jeho otci předat. Cítí odpovědnost za Janka, který už tak nemá dobrou náladu a nechce, aby se před ním cítil jeho přítel zahanben: „*At' si ho doma*

potom třeba hubují, ale za nic na světě Jankovi ten vzkaz nevyřídí. Naopak, musí ho nějak rozveselit“ (Dvořák 1998: 34). Po návratu matky z lesa Osmý vzkaz vychrlí ještě před Jankem, což kamaráda rozčílí: „*Proč jsi jí to říkal? Tos to nemohl říci mně? Právě že nemohl, chtěl vykřiknout Osmý, ale z hrdla se mu vydralo jen zachrčení. Bylo jisté, že je po všem*“ (tamtéž: 35). Osmý cítí vinu za všechno, co se událo, ale ví, že svému příteli by nikdy onu zprávu nedokázal předat, a tak byl rozpad jejich přátelství nevyhnutelný. Hans Jonas o odpovědnosti, ve které figuruje láska k někomu, tvrdí, že ona odpovědnost tím získává křídla, „*která jí dává oddanost člověka, jenž se učí obávat se o osud toho, co je hodno bytí a co je milováno*“ (Jonas 1997: 145). Stejná situace se vyskytuje i v povídce **Kroužek veselých mládenců**, zde vypravěč předpokládá, že je ona odpovědnost za blízkého oboustranná: „*Já jsem to aspoň, Pepíku, slyšel z moc stran, bylo mi z toho ouzko, ale nesvěděl jsem se ti. Tys to beztak musel taky slyšet, a taky jsi mi neřekl ani slovo*“ (Dvořák 1998: 90). **Vincenc Pól cestovatel** je povídka o příteli hlavního hrdiny Vinckovi, který se rozhodne odjet do Argentiny. Postava vypravěče nechápe, že za něj Vincek necítí odpovědnost, jakou cítí on za něj: „*Vincek nás opouští, Vincek mne opustil. A nejhorsí na tom je, že odchází bez lítosti. Copak nemá srdce, copak lze vůbec něco opustit bez lítosti?*“ (tamtéž: 101). Vincka po jeho „odjezdu“ však vypravěč potká na mezi u vesnice, Vincek tvrdí, že se rozmyslel a pojedje do Brazílie. Vypravěč slíbil svému profesorovi zeměpisu, že dostane lístek od kamaráda z Marseille. Najednou cítí, že se nemůže na Vincka spolehnout, a také ví, že nese odpovědnost za svůj slib profesorovi. Vincek ho přemlouvá, a slibuje, že lístek z Marseille opravdu pošle. „*Nemohu se spolehnout, váhal jsem. Dávám ti své slovo. O dva dny dřív, dušoval se Vincek. Pojedeš jistě? Mluvil jsem někdy do větru? osopil se Vincek. Dobře, jed’, souhlasil jsem, ale nestihneš-li 12. října marseilleskou poštu, nemusíš už posílat nic.*“ (tamtéž: 102). Vincek se dovolává své odpovědnosti za přítele, i přes to, že pro vypravěče onu odpovědnost Vincek postrádá. Když Vincek zmizí, po hlavní postavě/vypravěči občané chtějí odpověď, kde se Vincek nachází: „*Když mluvil, díval se upřeně na mne, jako by odhaloval mou tajnou spoluvinu na tom, co se stalo*“ (Dvořák 1998: 107). Vypravěč pocituje, že útěk Vincka má mnoho společného i s ním samotným: „*A popravdě řečeno, nebyl jsem si jist, nenesu-li za činy Vinckovy alespoň částečně odpovědnost*“ (tamtéž). Cítil totiž za přítele stále odpovědnost. Svědomí vypravěče se nemůže rozhodnout, zda to říci, či ne, poněvadž zároveň ví, že by neměl zradit otce Vincka a ostatní jeho blízké: „*A podivný, nesmlouvavý hlas ve mně se stavěl hned za Vincka, vzápětí hned ostře proti němu, nechávaje na mé vůli, pro koho se rozhodnu*“ (tamtéž: 108), „*Ale podivný, silný a neochvějný hlas ve mně mi nedovolil povědět jediné slovo. Prokletý hlas, uvedl mne do*

nesrozumitelných rozporů“ (Dvořák 1998: 107). Nakonec je pro něj však důležitější udržet přítelovo tajemství, a aby to svému svědomí nějak vynahradil, rozhodne se jít Vincka sám hledat.

V povídce **Lavice je zelená** se odpovědnost za blízkého střídá s odpovědností za národ a rodinu. Hlavní hrdina Jakub Křížán se setkává během osvobození Prahy od německých vojsk s německým partyzánem Kowalskim. Ten má vést celé povstání, přijíždí ale v horečkách. Jakub ho odvede k sobě domů a začne se o něj starat, jako by bylo samozřejmé převzít na sebe odpovědnost za neznámého. Zároveň se s tím spojuje také ona odpovědnost za národ, v tomto případě za povstání, které má partyzán vést: *„Jakub si přisedl k jeho posteli a místo odpovědi mu začal do úst dávat po lžičkách čaj jako dítěti. Levou ruku mu podsunul pod bradu a trochu mu zvrátil hlavu nazad“* (Dvořák 1998: 124). Kowalski však jen co přijde k sobě, chce za sebe převzít odpovědnost nazpět, je mu nepříjemné dělat někomu starosti: *„Promokl jsem na kůži, jak vy k tomu přijdete!‘ řekl, zápase o dech. ‚Jděte si lehnout a o mne se už nestarejte.(...)‘“* (tamtéž). *„Bedlivě Jakuba pozoroval. Chtěl vyčíst z jeho tváře, nakolik je mu na obtíž?“* (tamtéž: 126). Starost Jakuba o Kowalskiho je podobná starosti o bratra, tento aspekt se konkretizuje, když je tato příslušnost ke Kowalskimu využita jako výmluva pro bytnou: *„Říkal jste, že jsem váš bratr? Slyšel jsem dobře?‘ (...) Vím, že to byla jen pia fraus, ale mě dojala, chtěl bych, aby to byla pravda...“* (tamtéž). Mezi muži se vytváří pevné pouto, které je poté viditelné i pro třetí osobu: *„Stála [bytná] tam nahrbená, šedivá ve svém domácím splývavém plédu. ‚Poznala bych, že je to jejich bratr, i kdyby mi to neřekli... Už jdu... už jdu... Myslela jsem tuhle trochu čaje... Je to šípkový...‘ a pokládala podnos na židli u postele“* (Dvořák 1998: 126-127). Naopak odpovědnost za svého skutečného rodinného příslušníka, bratrance Karla, Jakub tolik necítí. Na konci povídky dojde k protnutí odpovědnosti za rodinu a odpovědnosti za národ. Přítelkyně Jakuba Olga u sebe schovává svého bratra německého vojáka, dostane proto strach a na Jakuba i Kowalskiho namíří zbraní: *„(...) ale potom jako by si to rozmyslela, neočekávaně ji [pistolí] namířila na ně. Ruka se jí viditelně chvěla. (...) ‚Vím, že byste ho nenechali odejít. Willi,‘ zavolala ke dveřím, ‚můžeš jít‘“* (tamtéž: 148). Olžina odpovědnost „za“ příbuzného převyší odpovědnost „vůči“ blízkému Jakubovi, který zároveň jako Čech symbolizuje i národ. Pro Bedřicha Fučíka je tato povídka *„generální zkouška na hru o hrdinství životní odpovědnosti, takřka pudové, spontánní odpovědnosti – ale zároveň už i ‚hra doopravdy‘, hra na život a smrt“* (Fučík 1994: 323).

3.4 Za sebe sama

Jako to bylo i u předchozích kategorií odpovědnosti, odpovědnost za sebe sama se nevyskytuje osamoceně, ale vždy vedle další určité odpovědnosti. Nejčastěji vedle odpovědnosti za společnost/okolí/národ. Například se jedinec cítí být zodpovědný za národ, a ví, že pokud by tuto zodpovědnost nenaplnil, ztratil by onu odpovědnost za sebe sama a své chování. „*Odpovědný člověk jako takový je JÁ, je individuum, které se nekryje se žádnou rolí, do níž může vstoupit – to se u Platóna vyjadřuje mýtem o volbě životního losu; je odpovědným já, protože v konfrontaci se smrtí a vyrovnání s nicotou vzal na sebe to, co může každý jen sám v sobě provést, v čem není zastupitelný*“ (Patočka 2002: 107).

Hned v první próze **Předmluva o ledňáčkovi** je spojena již zmiňovaná odpovědnost za společnost s odpovědností za sebe sama/za své chování. Ledňáček/vypravěč nemá touhu vzlétnout/žít/odejít ze země bez možnosti se o tuto „slast“ podělit s národem/společností. Jeho vlastní svědomí mu to nedovoluje: „*Vždyť už nyní si zoufám nad nemožností sdělit se o slast z věcí, které jsem uviděl zde dole! Mým snem je dát pocítit rozkoš širošího rozhledu všem. Neměl bych žádnou radost z výstupu, kdyby má malá křídla vynesla vzhůru mne samotného!*“ (Dvořák 1998: 8).

Svědomí a odpovědnost s ním spojená je metaforicky popisována na závěr povídky: „*(...) a ty, ty tisíckrát prokletá tího, ty, milovaná tího, ty mne táhni! (...) Ach, ale jak lehkým se pojednou shledávám!*“ (tamtéž: 9). Kontrast tíhy a lehkosti symbolizuje pocit odpovědnosti. Jedná se o spojení těžkosti, již jedinec nese, pokud se cítí zodpovědný (v případě této povídky zodpovědný za národ/společnost) a lehkosti, která z této odpovědnosti vychází. Bedřich Fučík interpretuje tuto část povídky: „*Ty, ty tisíckrát prokletá tího, ty milovaná tího, ty mne táhni! Učiň mě bleskem, kmitnutím padající hvězdy (...)*“ (9) jako „*zaslíbení pravdě a údělu naší Země; její podobu známe už od Máchy, přes Demla, Čepa, Reynka, Zahradníčka a Halase, kteří se rovněž pokoušeli vzlétat s největší zátěží, s rmutem a strádáním, proměňovaným ve světle a poponadnášejícím život do stavu milosti a štěstí*“ (Fučík 1994: 324). Souvětí „*Učiň mě bleskem, kmitnutím padající hvězdy, ať na svou zemi dopadnu už jako světlo! Ted'! Ach, ale jak lehkým se pojednou shledávám!*“ (Dvořák 1998: 9) může být v kontextu chápáno také jako zbavení se tíhy odpovědnosti ukončením života subjektu, a ona lehkost může značit absenci lítosti nad životem, kterou za sebou zanechává. Což je tematizováno i v povídce **Kroužek veselých mládenců**: „*A nepřišli jsme o kalhoty a nezůstali jsme nikomu nic dlužni, nikomu, ani hospodskému, ani muzikantům a, Jojiku, co je nejdůležitější, nezůstali jsme hlavně nic dlužni*

svým osmnácti letům“ (tamtéž: 92). Naplnění odpovědnosti sama za sebe, za svou minulost a své činy přináší onu lehkost.

Spor odpovědnosti za sebe sama a odpovědnosti za rodinu se vyskytuje v povídce **Hra na havrany**, kdy se Osmý zlobí na svého bratra Devátého. Cítí křivdu za to, že Devátého rozmazlené chování zasahuje i do jeho života: „*Trápil se proto opravdově a právem, protože kvůli tomu mazánkovi to odnáší i on*“ (Dvořák 1998: 12). Následuje věta, která však k odpovědnosti za sebe sama a rodinu Osmého opatřuje odpovědností novou, kterou ještě necítil, odpovědnost za společnost/národ: „*Jenže Osmý zapomínal, že přišli oba na svět proto, aby nahradili padlé na frontě*“ (tamtéž). Hierarchicky zde vyhrává ona odpovědnost za národ, z celého souvětí vyplývá, že právě ona je nejdůležitější: „*Trápil se proto opravdově a právem, protože kvůli tomu mazánkovi to odnáší i on. Jenže Osmý zapomínal na to, že přišli oba na svět proto, aby nahradili padlé na frontě. A tak nic platno, i Devátý musel zůstat chlapečkem*“ (Dvořák 1998: 12). Naopak sloučení odpovědnosti za rodinu a za sebe je znát v jedné jediné otázce, kterou pronese otec Osmého: „*Můj kluk že by nebyl dost dobrý na plácání těsta?*“ (tamtéž: 61). Otec je rozčilen, neboť jeho syna Osmého nevzali do zaměstnání k pekařovi, v jeho pronesené otázce se promítne jeho odpovědnost za rodinu. Zároveň ale také pýcha, a jeho egocentrická odpovědnost za sebe sama ve smyslu „co by na to řekli sousedé?“.

Stejně tak v povídce **Sestra Marie** pociťuje postava Marie odpovědnost za sebe sama méně podstatnou než odpovědnost za rodinu. Je líčen výběr povolání hlavní postavy Osmého a zároveň nemocnou sestru Marii, která pomalu umírá. „*Sestřička Marie už týdny polehávala. Krvácela často z nosu a mívala záchvaty srdeční nevolnosti. Ležela samotná v přístřešku, kam jsme jí nosili jídlo, tichá a pokorná, vědouc, že je na přítěž rodině. Cítila svou neduživost jako provinění*“ (Dvořák 1998: 58). Vypravěč/postava Osmého její myšlenky odůvodňuje a souzní s nimi: „*Vidíte-li kolem sebe lidi, kteří pro spoustu práce nevědí, co začít dřív, jako tomu bylo u nás, a nejste-li vy schopni obsloužit sami své nemohoucí tělo, je to strašné*“ (tamtéž). I přes to, že postava Osmého ví, jak moc těžké pro jeho sestru Marii teď je nějak se se svojí odpovědností vypořádat, stejně na její bedra navíc přenáší vlastní odpovědnost za sebe sama: „*Šel jsem za ní, abych se poradil. Dělal jsem to tak se vším*“ (tamtéž). A když na konci povídky Marie umírá, Osmého úplně zahlcuje odpovědnost za sebe: „*Ale co bude se mnou, který jsem tu zůstal po tobě, po tom všem, jako udupané, zakrvácené válečné pole?*“ (Dvořák 1998: 63). Partyzán Kowalski prožívá srovnatelné pocity jako sestra Marie, když leží s horečkou schovaný v bytě Jakuba: „*Promokl jsem na kůži, jak vy k tomu přijdete!*“ řekl [Kowalski], *zápase o dech. Jděte si lehnout a o mne se už nestarejte (...)*“ (tamtéž: 124). Cítí se být vinen přenesením

odpovědnosti za sebe/svůj zdravotní stav na cizího člověka (Jakuba), který se pro něj zároveň stává přítelem. Tím se u postavy Kowalskiho navíc objevuje odpovědnost za blízkého – Jakuba.

V povídce **Brusle** se vyskytuje postava ledňáčka jako symbol svědomí. Postava Jakuba sní o nových bruslích, ve svých snech závodí s ledňáčkem, který mu metaforicky vysvětluje podstatu odpovědnosti: „*Ani za nic na světě nechci dosáhnout cíle tak, jak ty mě navádíš!*“ „*A pročpak ne?*“ „*žasl Jakub. ,Chceš přece taky jednou ty zvítězit, ne?*“ „*Ano, ale to už bych přece nebyl já, chlapče, kdybych přistoupil na tvůj způsob*““ (Dvořák 1998: 64-65). Učí ho tím nebýt dlužný svému svědomí. V realitě Jakub získá brusle, o kterých tolik snil, získá je ale nemorálně, získá je podvodem. Uvědomuje si svůj podvod a bojuje se svým svědomím: „*A měl je v aktovce a vzal si je domů a byl to hřích. Dobře to věděl, že je to hřích, a neobrátil kolo, aby je zavezl zpátky*“ (tamtéž: 65). Během obouvání bruslí se mu nad hlavou objeví ledňáček, jeho svědomí či vzor k morálnímu chování. Proběhne mezi nimi dialog o vlastnění bruslí, dohadují se, zda jde či nejde o krádež. Jakub nakonec přistupuje na to, že to něco jako krádež bylo, a role ledňáčka se proměňuje. Najednou ponouká Jakuba k tomu, aby si brusle nechal: „*Časem bys třeba pozapomněl, Jakube*““ (tamtéž: 67). Hraje s ním jakousi hru, moc dobře totiž sám ví, že svědomí se nedá vyhnout, že je pořád s námi a nejde na něj zapomenout. Zdá se ale být Jakubem zklamaný, Jakub zranil své vlastní svědomí: „*Ledňáček mlčel, ledňáček jakoby najednou ztratil řeč*“ (tamtéž). Ledňáček se nakonec pokouší naposledy Jakuba přemluvit, slibuje mu, že pokud přijde příště bez bruslí, naučí ho létat. Zbaví ho tíže svědomí. Ale Jakub si brusle nechává, odstupuje tím od svého svědomí či jakéhosi vzoru.

Svědomí k vypravěči promlouvá i v povídce **Setkání**, tentokrát však ne skrze symbol ledňáčka, ale skrze vypravěčův vnitřní monolog. Postava vypravěče se po mnoho let setkává se svým prastrýcem drvoštěpem, který mu vypráví, že musí pokácet borovici. Považuje to totiž za poslední věc, co musí udělat před svou smrtí. Mluví po návštěvě domova zjišťuje, že jeho prastrýc je už dávno po smrti. Nevěří tomu však, neboť ví, že prastrýc nemůže umřít, dokud stojí borovice. Odpovědnost, kterou na vypravěče prastrýc přenesl nedovolí hlavní postavě zapomenout, přenáší na něj tíhu: „*Od té doby jsem ho [prastrýce] sice už nikdy nepotkal, zato tím naléhavěji ke mně znějí jeho slova. Znějí, ačkoli je to nepochopitelné, jako příkaz. Proč bych však já měl kácet borovici? Ani nevím, jak se taková práce dělá. Kdykoli však na ni pohlédnu, ucítím píchnutí u srdce*“ (Dvořák 1998: 97). Odpovědnost za nevykonanou práci, kterou přenesl prastrýc na vypravěče skrze zodpovědnost za rodinu je vyjádřena závěrečnou metaforou. Borovice je personifikována a promlouvá k mluvčímu: „*(...) já vím, že žije. V tobě, chlapče!*“ (tamtéž).

Odpovědnost za sebe sama ustupuje během období nesvobody, kdy se každý člověk musel zpovídat nejen svému svědomí, ale zároveň svědomí „společnosti“. Na toto téma naráží postava paní Emy v próze **Podnájem v Malém Berlíně**: *„Když přišli Němci, (...) Vidíte, a taky jsme si mysleli, že je konec světa... Řekni, Emuško, byl konec světa? Nebyl. Tatínek dokonce povýšil, udělali ho vedoucím oddělení“* (Dvořák 1998: 356). Odpovědnost za své svědomí u tatínka ustoupilo touze po povýšení a touze zalíbit se režimu. Vyústěním **Podnájmu v Malém Berlíně** je vypravěčovo uvědomění, že odpovědnost za své svědomí je to hlavní, čemu se člověk musí zodpovídat: *„Všimli jste si jistě při čtení textu, jak jsem se pod všelijakými, leckdy až směšně nicotnými záminkami vyhýbal svědčit pravdě, že ano? Nuže vědět, co je správné, co je pravdivé a neosvědčit to, je ze všech smrtelných hříchů hřích nejsmrtelnější“* (tamtéž: 368). Kromě toho, že vypravěč mluví na čtenáře a vtahuje ho tak k sobě do příběhu, ho navíc přesvědčuje, že za všechno, co se mu stalo si může sám a zaslouží si ještě větší trest, neboť nebyl upřímný ke svému svědomí a nepřebíral odpovědnost za sebe sama.

4 Básnická tvorba

První básnická sbírka Ladislava Dvořáka **Kterési noci**, přijatá v roce 1948 k vydání Bedřichem Fučíkem v nakladatelství Vyšehrad, byla vzápětí rozmetána. Další básnická sbírka **Kainův útěk** vyšla v Československém spisovateli v roce 1958, cenou za to však bylo vypuštění nevyhovujících básní, které Dvořák postupně zařazoval zpět do dalších svých sbírek. Za vrcholné básně této sbírky považuje Bedřich Fučík: Co je to za čas, Zloděj ohně, Bolest, Sestřičko smrti, Zimník, Pokoj v činžáku, Vítr, Strom, Kainův útěk a Život (Fučík 1994: 322). Jednotlivé motivy vytyčené v těchto básních se začnou větvit do dalších Dvořákových děl a „jejich básnivý a mravní náboj bude sílit“ (Fučík 1994: 322). Druhá a třetí básnická sbírka **Vynášení smrti a Obrys bolesti** vycházejí v šedesátých letech krátce po sobě, v letech 1965 a 1966. Sbírka **Srdeň** roku 1969. Poslední, pátá sbírka **Hle nyní** vychází tiskem až posmrtně v roce 1994. V této kapitole se pokusím krátce okomentovat motiv odpovědnosti v Dvořákově básnické tvorbě s ohledem na mnou již vytyčené situace, v nichž se tento motiv objevoval v jeho tvorbě prozaické.

4.1 Odpovědnost

Rozměr odpovědnosti je pro Dvořáka stěžejní i v jeho nejranější básnické tvorbě, odpovědnost za práci se vyskytuje již v první sbírce **Kainův útěk** v básni **Šťastní**: „(...) *A co šťastni jste tady šťastni kováři? / Krávy dojí - slyší se ještě po létech odpovídat/kovář - a koně ztrácejí pořád podkovy/Ale šťastni jste tady šťastni kováři? / Myslím žena děti a sám vy? / Krávy máme jako lvy Nepošla nám žádná / Zrovna před měsícem se nám vylihlo telátko/Ne nepřišlo na nás žádné neštěstí (...)*“ (Dvořák 1994: 16). Pro kováře značí štěstí jeho naplněná odpovědnost za svou práci, což postava slavného spisovatele z Prahy, která se kováře vyptává, nemůže pochopit. Dochází zde ke konfrontaci dvou rozdílných světů, a to co se týče prostorů, ze kterých postavy pocházejí, tak jejich hodnot, konkrétně představ o tom, co si vybaví pod pojmem štěstí.

Za svou práci pocítuje odpovědnost i muž táhnoucí dvoukolák ve stejnojmenné básni: „(...) *a tak mi napadá co jít a zatlačit mu / a je to poslední co bych tu mohl učinit / Ten si nedá ani oči zatlačit / Tak ho slyším jako by to říkal: / Nechte být Jsem silný dost / Zahrabu dvakrát takového mladíka (...)*“ (Dvořák 1994: 57). Hrdost muže, která je z této ukázky hmatatelná, se dá interpretovat také jako metafora pro odpovědnost za sebe sama, za svůj úděl, za tíhu života. Odpovědnost, kterou táhne muž sám, je pro něj tak klíčová, že ji nemůže přenést na někoho jiného.

Odpovědnost za blízké je ve stejné sbírce viditelná například v básni **Po debatě**: „*Přátelé odcházejí / Doprovázím je ke dveřím / Jdu před nimi po schodech / slézáme už celou věčnost (...) Mělo by se ještě něco prohodit / k věcem o nichž jsme hovořili / kutálejí se za námi (...)*“ (Dvořák 1994: 28). Lyrický mluvčí zde cítí odpovědnost za pocity svých blízkých, nepřeje si rozejít se ve špatném duchu a cestou po schodech ho tíží tato odpovědnost za ně a jejich vztahy. Vztah starosti o druhého v rodině můžeme spatřovat v básni **Maminčin šátek** ze souboru **Vynášení smrti**: „*(...) A aby pro tu ztrátu / nebolelo srdce ani tátu (...)*“ (Dvořák 1994: 47). Symbolickou tíhu odpovědnosti za rodinu nesou matky i v poezii **Naše staré shrbené maminky**: „*Co to nesou na svých zádech / putnu s uhlím neviděti / asi nůši že by nesly / nebo v plachtě spící děti (...)*“ (Dvořák 1994: 49).

V básni **Kainův útěk** se objevuje odpovědnost za společnost, lyrický mluvčí cítí vinu a zodpovědnost za dějinné události, zároveň je zde i tematizována odpovědnost za svědomí: „*(...) Pro dětské oči něžně nevědomě otevřené / jimž panenky vytékaly v požárech domů / Jak radostně tleskaly nad tolika ohni / Živí a mrtví kdo vinen / Živí a mrtví oh jaký kolektiv / A po tom všem já ještě živ (...)*“ (Dvořák 1994: 32). Subjekt pocituje stud za nenaplnění své domnělé odpovědnosti za společnost: „*(...) Bolesti trýzně krutosti něhy není / které by na vteřinu nadzvedly tíhu viny / Ničím nikdy nemohu vykoupit jediného sebe / a to tu čekaly bratři věci osiřelé / po staletí trpělivě doufající / věřící ve mne ke mně se vzpínající / jak k nim mám pozvednout oči? (...)*“ (tamtéž: 33). Odpovědnost za národ se skrze symbol stromu objevuje v básni **Smrk**: „*(...) Svou zemi obmykám / a nepovolují tam ani tam (...)*“ (tamtéž: 38). Báseň **Padesát milionů mrtvých z minulé války** ze sbírky **Vynášení smrti** obsahuje situaci, kdy mrtví, zabití během boje za vlast, přenášejí pomyslně odpovědnost za národ na ostatní, živé subjekty. Předávají svůj odkaz, svůj úděl, své nesplacené „dluhy“, a ty nachází básník na každém kroku. Jsou „*třeba uhradit, má-li být docíleno jakés takés rovnováhy a svitnout jiskřička naděje*“ (Fučík 1994: 325).

Svědomí promlouvá k lyrickému subjektu v básni **Pole**, nepromlouvá explicitně, ale čtenář ho slyší skrze vinu, kterou subjekt pocituje a nesouhlasí s ní: „*Ale vina kde se u mne vzala / Za co trpím čím to dělám / Dýchám žiju v koutku / Kde mám tady složit hlavu / Kde je pokoj příbytek můj / Kde je dům a moje pole / Kolem sebe chodím kolem / Meze s keři šípkovými / Sebe mijím jedině své pole / A žádné jiné nepatří mi*“ (Dvořák 1994: 62).

5 Ladislav Dvořák

Ladislav Dvořák se narodil 1. prosince roku 1920 v Krásněvsi u Žďáru nad Sázavou do rodiny kováře Františka Dvořáka a Marie, rozené Kamanové. Byl předposledním z devíti sourozenců. Rodiče ho plánovali dát na strojního zámečníka, ale po rozmluvě s učitelkou z měšťanské školy bylo rozhodnuto, že půjde na gymnázium. Roku 1939 publikoval v časopise Velkomeziříčsko první verše. 1940 byl vyslýchán kvůli refrénu své básně: „*Zemru, kdy vím, jistě to bude na podzim*“, podle udání šlo totiž o prorokování zániku Velkoněmecké říše. Během sborového zpěvu nacistické hymny „*Die Fahne hoch*“ byl přistižen, že zpívá lidový popěvek „*Čtyři páry bílých koní, Timošenko Němce honí*“. Roku 1945 od 5. do 12. května se aktivně účastnil pražského povstání, šlo především o: „*odstraňování kulometních a střeleckých hnízd, míst odporu, zajišťování, zatýkání a předvádění něm. stát. příslušníků, udržování všeobecného pořádku (cit. z dokumentu uloženého v LA PNP, 1. karton)*“ (Krumphanzl 1998: 583-585). Již na těchto událostech z Dvořákových mladistvých let lze vidět odpovědnost za společnost (národ), ve které žije a není mu lhostejná.

Od roku 1945 studoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy bohemistiku a filozofii, později srovnávací literatury. Navštěvoval mimo jiné i přednášky Jana Patočky, jehož pojetí odpovědnosti očividně Dvořákovi bylo blízké. Zamýšlel psát disertaci o poezii Františka Halase. Drahomír Šajtar ve vzpomínkách přiznává, že nesouzněl s všeobecným názorem o „*osudovosti*“ Halase pro L. Dvořáka. Naopak měl pocit, „*že se ho [Halase] trochu bál [Dvořák]*“ (Šajtar 1999: 184). Šajtar vzpomíná, že Dvořáka několikrát zval, aby se s Halasem potkal, on však prý o setkání s ním neměl zájem, dle D. Šajtara k tomu měl jasný důvod: „*Halas byl mu nebezpečný tím, jak mu byl blízký svou metodou, svým přístupem, prostě svou poezií. A Láďovi šlo o to, aby byl svůj – proti Halasovi stával tedy ve střehu, a to ho někdy unavovalo a znervosňovalo*“ (tamtéž).

Omý zimní semestr 1948 Dvořák nakonec již nedokončil. V lednu 1949 se totiž odmítl účastnit tzv. studijních prověrek, o kterých se mimo jiné ve svém díle zmiňuje. V prověrkách se jednalo o souhlas s politikou komunistické strany, byly také podmínkou pro pokračování ve studiu. Odpovědnost Dvořáka za sebe samého a společnost mu zjevně nedovolila něco takového podstoupit.

Vystřídal mnoho zaměstnání, od propagační práce v deníku Práce přes místo v antikvariátu až po dělníka v Dukle Karlín. Andrej Stankovič o jeho osudu v zaměstnání píše: „*Nic mu nebylo platné, že byl ‚venkovský člověk‘ z chudé Vysočiny, studentské prověrkové čezvyčajky s ním po*

únoru pro jeho neskryvaný odpor k nastupujícímu násilí okamžitě zatočily, aniž by projevily sebemíň třídního sentimentu. Tím mu začalo, co až na pár krátkých let okolo roku 1968, kdy byl nakladatelským redaktorem, nikdy nepřestalo: trmácení po všelijakých podřadných místech a obživa prací rukou, dokonce se zaučil zámečnickem“ (Stankovič 1999: 207).

V roce 1949 bydlel L. Dvořák v Bartolomějské ulici čp. 1 v podnájmu. V červenci téhož roku nakrátko ukrýval, s pomocí Petra Kopty a Dagmar Burešové, komunistickou policií celostátně hledaného Jana Tumlíře (1926-1982), básníka, prozaika a ekonoma. Tumlíř prchal na Západ poté, co se mu podařilo utéci z pracovního tábora v kladenských dolech (Krumphanzl 1998: 585-587). Před ukrýváním u Dvořáka pobýval Jan u Lály Kučery, který měl své rodiče mimo dům. Tento úkryt ale nebyl permanentní, Dagmar Burešová ve vzpomínkách na Ladislava Dvořáka píše: *„Ale čas běžel a Kučerovi se měli vrátit, a tady vstupuje do našeho příběhu Láďa Dvořák, velký básník a statečný člověk. Nabídl nám, aby těch pár dnů, kdy on sám bude mimo Prahu, zůstal Honza u něj. Honzu znal Láďa Dvořák spíše z profese, byla to od něj opravdu krásná nabídka. Láďa Dvořák tehdy bydlel naproti neblaze proslulé „čtyřce“ – Bartolomějské 4 [hlavní sídlo StB]. Ubytovali jsme tedy Honzu přímo pod svícnem, kde bývá tma“ (Burešová 1999: 187). Zde je dosti viditelný rozdíl mezi odpovědnostmi, které L. Dvořák, Dagmar Burešová s Petrem Koptou a Lálou Kučerou pocítovali. Zatímco u ostatních to byla hlavně odpovědnost za blízkého, u Ladislava Dvořáka odpovědnost za společnost/národ/okolí: *„Dnes už není mnoho pamětníků, kteří jsou s to si uvědomit, jaké nebezpečí mu pro jeho velkorysou nabídku hrozilo. My ostatní jsme byli Honzovi nejbližší přátelé. Láďa Dvořák Honzu znal poměrně málo. Přesto udělal něco, co dnešnímu člověku může připadat jako samozřejmost. Zachoval se prostě jako slušný člověk. A to bylo v té době hrdinství“ (tamtéž: 188).**

Ladislav Dvořák neváhal svou odpovědnost naplňovat ani během podepisování petic, 4. prosince 1972 podepsal **Petici českých spisovatelů prezidentu republiky za amnestii pro politické vězně**. 1. ledna 1977 navázal podpisem **Charty 77**, byl mezi prvními 241 signatáři. V návaznosti na to byl 4. února propuštěn ze zaměstnání ve Slovanské knihovně v Praze. *„Po Chartě, kterou Láďa s naprostou samozřejmostí podepsal mezi prvními, mu StB věnovala zvláštní pozornost. Nijak víc než ostatní řadoví signatáři se přitom politicky neprojevoval. Neměl to zapotřebí ani v povaze. Fízly z literárního komanda 2. správy StB, sídlícího nedaleko od dejvického bytu Dvořáků, ve Čkalovově ulici, tj., jak tomu říká Lopatka, na „Parnasu“, musela Láďova bezelstnost, čistota a přímočarost, podložená fundamentem života, v němž si nikdy s nimi ani s ostatními takovými nezadal, hrozně dráždit“ (Stankovič 1999: 208).*

Poslední podpis zanechal na petici **Žádost o přerušení výkonu trestu Drahomíry Šinoglové, matky desetiletého, osmiletého a půlročního dítěte, odsouzené za přípravu k pobuřování** v roce 1982. Jednalo se o opisování literárních textů zakázaných autorů na psacím stroji (Krumphanzl 1998: 595). Rok na to, 22. června, Ladislav Dvořák umírá ve věku nedožitých 63 let. „*Zemřel předčasně. Čas komunismu se na něm podepsal. Taková polovražda. Nemučili ho, ale pozvolna ničili. Mezi smutečními hosty byli i nehosté estébáci, to kvůli jeho druhům z Charty 77. Veden a podpírán, téměř už slepý, přišel se rozloučit se svým žákem Václav Černý. Ano, dovedl být věrný, když věrnost byla na místě*“ (Justl 1999: 202), píše o smrti a rozloučení s L. Dvořákem Vladimír Justl.

Ladislava Dvořáka provázela pocit odpovědnosti celý život, odpovědnost za blízké, společnost, sama sebe. Tyto druhy odpovědnosti proto promítl do svých textů, a to jak explicitně, tak metaforicky. Vždy vzhlížel ke svému otci, u kterého si vážil odpovědnosti za rodinu a práci, často podle Drahomíra Šajtar vyprávěl o své rodné Krásněvsi a navracel se ke své rodině, „*(...) k otci kováři a podkováři, člověku hrdému a nesmlouvavému, v němž měl Láďa vzor na celý život*“ (Šajtar 1999: 179). Stejný vztah se pravděpodobně otiskl i mezi Ladislavem Dvořákem a jeho synem. Ladislav Dvořák jr. ve svých vzpomínkách na otce přiznává své lnutí k němu jako ke vzoru: „*Tam někde, tedy chci říct tady někde táta je. Je to zcela jisté, protože kdykoli si nevím rady, stačí se ho v duchu zeptat. Nebo si aspoň říct: „Jak by se s tímhle vypořádal táta?“ A táta je tu. Je pořád někde poblíž. Se svým neochvějným životním postojem, na té straně vah, která udržuje rovnováhu světa proti zlu. A to váhou kamene, keltského menhiru*“ (Dvořák jr. 1999: 194).

Díky vzpomínkám z Revolver Revue na Ladislava Dvořáka se můžeme pokusit o vymezení jeho osobnosti. Šajtar ho vykresluje jako muže, který „*nebyl bolestín, neutápěl se v beznaději a nepadal pod tíhou života. Ale ovšem – byl to ironik dosti uštěpačný, jeho sarkastická kousavost byla příslovečná, nikdy však ten sarkasmus nebyl jízlivý, v očích zrcadlila se dobrota, pochopení – nikdy ne výsměch či pohrdání*“ (Šajtar 1999: 178). Dle jeho slov byl Ladislav člověk laskavý a nikdy na něm nespátl záblesk zloby. I Zbyněk Hejda vzpomíná, že neslyšel, aby Dvořák „*někoho pojmenoval ničemou nebo pitomcem*“ (Hejda 1999: 190), upozorňuje ale, že to „*neznamená, že by se neuměl vymezit vůči ničemému jednání nebo pitomým názorům. Celý jeho život je toho svědectvím*“ (tamtéž). Tak ho zároveň popisuje Šajtar, jako člověka zásadového, člověka se silnou odpovědností za sebe sama a společnost. Když Hrubín v roce 1948 „*koketoval*“ s komunistickou mocí, Ladislav na něj zanevřel. Ani poté, co se Hrubín vzpamatoval, neměl Ladislav zájem s ním navázat znovu stejný kontakt jako dříve (Šajtar 1999:

180). Opelík si všímá Dvořákových „přísných kritérií“ na svět. Vyzdvihuje vytvoření „*symbolu životní odolnosti a svobodné vzpřímenosti – obraz věčně čistého ohně a stromu nikdy neuhýbajícího*“ (Opelík 1999: 191). Ladislav Dvořák jako jakýsi symbol stromu se objevoval ve více vzpomínkách (v jeho básnické sbírce **Stromy** jsou právě ony metaforou pro zásadovost, kterou pamětníci spatřovali v Ladislavovi). Václav Havel ho například popisuje jako „*pevný a spolehlivý bod tohoto světa*“ (Havel 1999: 217). Marie Rút Křížková ve svých vzpomínkách vypisuje Krausův nepronosený projev na Dvořákově pohřbu kvůli příslušníkům StB. Karel Kraus viděl básníka jako muže plného pokory, poctivosti a oddanosti k nejbližším v nejpotřebnějších chvílích.

Zdá se, že si pamětníci na Dvořákovi nejvíce cenili oné odpovědnosti, která byla pro básníka typická. „*Na Láďu si vždy vzpomenu, když nějaký okoralý rozumbrada začne vykládat, jak je to složité s vinou za minulý režim, jak ti dobří byli všichni trochu vinni a ti špatní trochu nevinní. (...) a já si říkám, v jakém to ‚okrajovém čase‘ se soudem dějin ocitne ta doba, která takto zacházela se svými nejlepšími lidmi. A znám pravděpodobnou odpověď. Upadne – na rozdíl od Ladislava Dvořáka – do zapomenutí. Ne v historickém, ale v metafyzickém smyslu, v dějinách Tajemství*“ (Stankovič 1999: 208). Jindřich Pokorný na to nahlíží podobně: „*Jestliže se nám dnes urputně vykládá, že jsme si za totality údajně všichni zadali, pak na Ladislava Dvořáka a na dlouhou řadu jeho přátel a soupeřů taková vylhaná parola neplatí*“ (Pokorný 1999: 218).

6 Závěr

Rozměr odpovědnosti prostupuje celé literární dílo Ladislava Dvořáka. Jedná se jak o vedlejší motiv, tak o stěžejní téma textů. Odpovědnost pociťují především mužské postavy a vypravěč. Nejčastěji se vyskytuje v situacích odpovědnosti za práci, rodinu/blízké, společnost/národ a sebe sama/své svědomí. Implikovaný autor vytváří pomyslnou hierarchii morálnosti těchto odpovědností. Často se totiž vyskytují v prózách vedle sebe a z narativu je patrné, co vypravěč považuje za důležité. Být odpovědný svému svědomí se tyčí nad všemi ostatními odpovědnostmi, implikovaný autor totiž počítá s tím, že subjekt, který se chová nezodpovědně a neodpovídá svému svědomí, pociťuje tíhu, která mu neumožňuje žít lehce. V povídce **Brusle** tuto lehkost symbolizuje ledňáček a onen slib, že pokud u protagonisty vyhraje svědomí, dokáže vzlétnout: „*A když přijdeš jen tak, slibuji ti, že tě naučím létat*“ (Dvořák 1998: 68).

Mimo odpovědnost za své svědomí shledává implikovaný autor nejvýše na „žebříčku“ morálnosti odpovědnost „za“ někoho, za společnost či za svou rodinu/blízké. Odpovědnost za práci je hierarchicky nejnižší. Pro postavy žijící na vesnici je to však jinak, odpovědnost za práci shledávají být jednou z nejdůležitějších odpovědností. To se ukazuje například v povídce **Cyrilkův únik** nebo v básni **Šťastni**, kdy tato odpovědnost „vyhrává“ nad odpovědností za blízkého/rodinu. V povídkových souborech obecně si můžeme povšimnout, že se změnou prostředí se mění i postavení odpovědnosti, zatímco v **Ledňáčkovi** šlo především o odpovědnost za rodinu a práci, s přesunem příběhů do města se najednou schéma odpovědnosti u protagonistů proměňuje. Schéma odpovědnosti protagonisty za dobře odvedenou práci a odpovědnosti za uživenou rodinu se mění na schéma odpovědnosti protagonisty za společnost a své svědomí. Subjektům se s prostředím proměňují i hodnoty.

7 Seznam literatury

PRAMENY:

Dvořák, Ladislav (1994): Kainův útěk; Vynášení smrti; Obrys bolesti; Srdeň; Hle nyní (Praha: Český spisovatel), 204 stran.

Dvořák, Ladislav (1998): Jak hromady pobitých ptáků (Praha: Torst), 596 stran.

LITERATURA:

„...a nedat se těm, kterým jde o jiné výhry“ (Ladislav Dvořák ve vzpomínkách, ohlasech a dokumentech) (1999), in *Revolver Revue*, č. 41, s. 175–234.

Fučík, Bedřich (1994): Outsider se směje, in *Píseň o zemi* (Praha: Melantrich), s. 320–335.

Fučíková, Zuzana (2017): Věčnost a komika v povídkovém díle Ladislava Dvořáka – Diplomová práce (Univerzita Karlova, Filozofická fakulta: Ústav české literatury a komparatistiky), 55 stran.

Havel, Václav (1990): Moc bezmocných (Praha: Lidové noviny), 64 stran.

Jonas, Hans (1997): Dobro, povinnost a bytí: teorie odpovědnosti, in *Princip odpovědnosti* (Praha: OIKOYMENH), s. 127–198.

Krumphanzl, Robert (1998): Ediční komentář, in Dvořák, L.: *Jak hromady pobitých ptáků* (Praha: Torst), s. 531–537.

Několik slov a tvarů (1921), in *Naše řeč* 5, č. 5, s. 145–147.

Patočka, Jan (2002): Kacířské eseje o filosofii dějin, in *Péče o duši III.* (Praha: OIKOYMENH), s. 13–132.

Rezek, Petr (2008): Zoufalství, odpovědnost a akceptace, in *Fenomenologická psychologie* (Praha: Ztichlá klika), s. 205–210.

Stanzel, Franz Karl (1998): Revidovaná verze typických vyprávěcích situací, in *Teorie vyprávění* (Praha: Odeon), s. 63–99.